

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ВКЛЮЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ У ПІВДЕННО-АФРИКАНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

PECULIARITIES OF UKRAINIAN MIGRANTS' SOCIAL INCLUSION IN THE SOUTH AFRICAN REPUBLIC

У статті детально розглянуто одну із двох основних складових частин інтеграції мігрантів у нове суспільство як двостороннього процесу – соціальне включення. Показано зв'язок між активністю самих мігрантів та тим, як їх сприймає нове суспільство. Окреслено характеристики активності мігрантів, які можуть свідчити про проблемність процесу інтеграції.

Використано теоретичні положення та наявні розвідки для аналізу результатів якісного дослідження українських мігрантів Південно-Африканської Республіки, яке провів колектив Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою (МІОК) Національного університету «Львівська політехніка» у 2020 році.

Детально досліджено процес соціального включення українських мігрантів у Південно-Африканській Республіці. Виявлено основні проблеми, з якими зазвичай мають впоратися українські мігранти, які намагаються пристосуватися до життя в цій країні. Особливу увагу приділено безпеці як одній з основних (з погляду респондентів) проблем. Виявлено основні особливості трудової зайнятості українських мігрантів у Південно-Африканській Республіці, зв'язок такого стану речей із системою позитивних дій, покликаною впоратись із наслідками політики періодів колоніалізму й апартеїду.

Приділено увагу ставленню опитаних до громадянства України та Південно-Африканської Республіки. Це стосується фактичного громадянства мігрантів, бачення власних перспектив щодо цього питання. Виявлено, що збереження українського громадянства (як типової ситуації серед українців у Південно-Африканській Республіці) має раціональне й емоційне пояснення. Адже опитані оцінюють переваги обох громадянств, співвідносять їх зі своїми інтересами, водночас вони апелюють до свого походження й ідентичності.

Також досліджено те, наскільки інтегрованими вважають себе опитані, скільки вони потребували часу, щоб адаптуватися до нових умов.

Ключові слова: міграція, мігранти, інтеграція мігрантів, соціальне включення, соціальна згуртованість.

The article examines in detail one of the two main components of the bilateral process of integration of migrants into the new society, namely social inclusion. The connection between the activity of migrants themselves and how they are perceived by their new society is shown. The characteristics of the activity of migrants are outlined, which may indicate the problematic nature of the integration process.

Theoretical provisions and available researches were used to analyze the results of a qualitative study of Ukrainian migrants in South Africa, which was conducted by the staff of the International Institute of Education, Culture and Diaspora Relations of Lviv Polytechnic National University in 2020.

The process of social inclusion of Ukrainian migrants in South Africa was studied in detail. The article describes the main problems that Ukrainian migrants trying to get used to life in this country usually have to deal with. Particular attention is paid to one of the main issues from the point of view of respondents, namely security. The main features of employment of Ukrainian migrants in South Africa are discovered, as well as the connection of this situation with the system of positive actions designed to cope with the consequences of the policies of the periods of colonialism and apartheid.

Attention is paid to the attitude of respondents to the citizenship of Ukraine and the Republic of South Africa. This concerns the actual citizenship of migrants and the vision of personal prospects on the issue. It was found that the preservation of Ukrainian citizenship (as a typical situation among Ukrainians in South Africa) has both a rational and an emotional explanation. After all, respondents assess the benefits of both citizenships, relate them to their interests, and at the same time, appeal to their origin and identity.

Finally, it was investigated to what extent respondents consider themselves integrated and how long it took them to adapt to the new conditions.

Key words: migration, migrants, migrants' integration, social inclusion, social cohesion.

УДК 94 (477)

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.30.4>

Марусик Ю.В.

науковий співробітник
Міжнародний інститут освіти,
культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету
«Львівська політехніка»

Вступ. Протягом останніх десятиліть Україна є активною учасницею різноспрямованих та інтенсивних міграційних процесів. Наприклад, дані Євростату свідчать, що українці у 2018–2019 рр. були найчисленнішою групою зовнішніх мігрантів, які отримали перший дозвіл на проживання у країнах Європейського Союзу (далі – ЄС [5]). Однак українці обирають і більш незвичні та віддалені маршрути для своєї міграції. Поступово наші громади постають на території різних країн і континентів. Ці країни помітно відрізняються від європейських, а процес інтеграції, а також соціального включення, має свою, усе ще не досліджену специфіку.

Загалом міграційні процеси та їхнє відображення в політичній реальності досліджували Р. Патнам, Д. Массей, М. Крітц, А. Романюк, О. Малиновська й інші. Активність мігрантів у процесі їхнього входження в нове суспільство описували Т. Хадлстон, С. Тім та інші. Зважаючи на малодослідженість особливостей інтеграції та соціального включення українських мігрантів у різних країнах, необхідне вивчення цих процесів там, де проживають українці.

У своєму дослідженні ми намагалися окреслити основні елементи соціального включення мігрантів, проаналізувати на основі отриманої інформації результати власного дослідження

українських мігрантів, які проживають у Південно-Африканській Республіці (далі – ПАР).

Основний матеріал. У статті ми виходимо з розуміння інтеграції іммігрантів як двостороннього процесу взаємної адаптації мігрантів і суспільства, що їх приймає. Відповідно до цього, інтеграція формує набір взаємних обов'язків мігрантів і громади, що приймає, і передбачає соціальне включення (social inclusion) та соціальну згуртованість (social cohesion) [3]. Варто враховувати, що у процесі інтеграції суттєву роль відіграють дві сторони (мігранти та суспільство, яке їх приймає) та процеси, які з ними пов'язані. Соціальне включення (social inclusion) – це поступовий вхід іммігрантів в економічне, суспільно-культурне та політичне життя країни-реципієнта, а соціальна згуртованість (social cohesion) – показник того, як суспільство приймає мігрантів; вона стосується явищ антидискримінації, протидії ксенофобії та сприяння взаєморозумінню [3].

Розглянемо детальніше соціальне включення мігрантів, тобто ту частину інтеграції, яка стосується нових учасників суспільства як активних суб'єктів. У дослідженні процесу інтеграції вчені звертають особливу увагу на різні сторони активності мігрантів. Від участі у громадських об'єднаннях мігрантів до характерних загалом для місцевого населення соціальних активностей. Т. Хадлстон доводить, що участь у мігрантських громадських організаціях, об'єднання цих організацій в асоціації пов'язані з більшим рівнем довіри в суспільстві і до участі мігрантів у суспільному житті [2]. Тобто самоорганізація та взаємодопомога мігрантів сприяють конструктивному перебігу входження мігрантів у нове для них соціальне середовище. Водночас автор вказує на те, що мігранти, які менше об'єднуються одне з одним, демонструють нижчі рівні соціальної довіри та політичної участі.

Та варто зауважити, що не будь-яка участь в організаціях чи неформальних спільнотах відповідної меншини є конструктивним чинником для інтеграції. Адже вагомою проблемою на шляху до інтеграції може стати відмінність соціального капіталу у взаємодії між представниками власної меншини й іншим населенням. Так, згідно з результатами С. Тіме, можна зробити висновок, що оскільки соціальний капітал є ресурсом, який базується на почутті приналежності до групи, він містить деяку суперечність між інтеграцією нових членів суспільства та їхньою етнічною груповою належністю [8]. Така особливість призводить до того, що активність лише в межах замкненої спільноти мігрантів здатна гальмувати процес інтеграції в суспільство. Окрім цього, активність мігрантів суто в межах власної етнічної спільноти може бути свідченням того, що суспільство надто

вороже сприймає нових учасників, замість повноцінної інтеграції відбувається процес анклавізації. Тобто, розглядаючи особливості соціального включення мігрантів, важливо мати на увазі зв'язок цього процесу з іншою стороною інтеграції – соціальною згуртованістю. Адаптивність мігрантів стикається з низкою особливостей нового суспільства, до якого потрібно призвичаїтись. Це стосується, зокрема, початкового періоду, коли відбувається адаптація мігрантів до соціуму.

Виходячи з таких положень, розглянемо особливості інтеграції українських мігрантів Південно-Африканської Республіки, що пов'язані із соціальним включенням, тобто звернемо увагу на ту сторону інтеграції, яка полягає насамперед в активності самих мігрантів. Використаємо окреслені теоретичні положення та висновки попередніх досліджень для аналізу власного емпіричного матеріалу, отриманого в результаті опитування українських мігрантів, які проживають у Південно-Африканській Республіці [1]. Дослідження провів Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою (далі – МІОК) Національного університету «Львівська політехніка» у 2020 р.

В опитуванні використано якісну методологію – глибинні напівструктуровані інтерв'ю. Щоб отримати широкий спектр матеріалу про досвід та погляди українців у ПАР, під час відбору респондентів ми орієнтувалися на представлення: двох статей (чоловіча та жіноча); усіх вікових категорій українських мігрантів (18–35 років, 36–55 років; 56 років і більше); мешканців регіонів компактного проживання української спільноти (Кейптаун, Преторія та Йоганнесбург), а також Дурбана, де українська громада поки що перебуває на етапі свого формування. Інтерв'ю проводилися за допомогою VoIP-програм [1, с. 35].

Отже, розглянемо соціальне включення українських мігрантів у ПАР. Серед найтипівіших проблем, з якими мали впоратись опитані під час початкової адаптації, можна виокремити такі: 1) питання безпеки та вільного переміщення; 2) мовний бар'єр; 3) культурні відмінності; 4) труднощі встановлення соціальних контактів; 5) складнощі з пошуком роботи та житла в новому середовищі [1, с. 54].

Серед цих питань першочерговою була проблема безпеки та вільного переміщення на території країни. Для респондентів було не просто звикати до необхідності життя в умовах жорстких правил безпеки, обмеженого пішого пересування та необхідності покупки власного автомобіля [1, с. 54]. Доповнюють це численні приватні охоронні компанії, які стали звичним сервісом для матеріально забезпечених мешканців країни. Частина респондентів описують відчуття відчуженого і замкнутого

життя, які стали помітними для них у початковий період перебування у країні. Це ілюструє непросту ситуацію з різними типами злочинності, притаманної ПАР [9]. Наприклад, за рівнем вбивств на 100 тисяч населення ПАР демонструє значно вищий показник, ніж узагальнений загальносвітовий.

Ця тема накладає помітний відбиток не просто на можливість переміщення, а на здатність контактувати з іншими особами. Респонденти зазвичай не розглядали громадський транспорт або піше пересування як прийнятні опції для реалізації своєї мобільності. Отже, основним засобом пересування країною для них стає власний автомобіль. Коли не кожен дорослий член сім'ї має свій засіб пересування, респонденти відчують обмеження соціальних контактів [1, с. 65]. Особливо гостро це питання постає в історіях українок, які перебувають в етнічно змішаних шлюбах, адже це призводить до посилення залежності мігранток від їхніх чоловіків.

Та станом на час проведення дослідження респонденти зазвичай не вбачали у вищезазначених проблемах критичного недоліку [1, с. 65]. Після періоду адаптації (який іноді вирізнявся тривалістю), засвоївши нові правила безпеки, мігранти починають інтерпретувати ці особливості як звичну ситуацію.

Ще однією проблемою, яка ставала на заваді процесу соціального включення українських мігрантів до південноафриканського суспільства, був мовний бар'єр. Хоча в респондентів, які добре володіли англійською мовою, було менше проблем із порозумінням із місцевими жителями [1, с. 55], варто розуміти, що ПАР – багатомовна країна, де англійська мова поступається за поширенням кільком місцевим мовам [7]. Тому для частини опитаних актуальним було питання вивчення інших мов, зокрема африкаанс.

На шляху до інтеграції мігрантам потрібен був тривалий час, щоб при звичаїтись до культурних відмінностей і впоратись із труднощами встановлення соціальних контактів, особливо тоді, коли українські мігранти не мали підтримки ззовні, наприклад із боку інших українців у ПАР [1, с. 55]. Ці обставини ускладнювали пошук житла та працевлаштування для новоприбулих.

Зважаючи на те, що економічна активність є одним із найважливіших чинників інтеграції, ми звернули особливу увагу на питання працевлаштування. Досить поширеними серед респондентів є намагання створити власний бізнес та самозайнятість. Респонденти вважають, що це спричинено, з одного боку, не надто сприятливим для іммігрантів трудовим законодавством, а з іншого – підтримкою, яку забезпечує держава для започаткування

та розвитку малого й середнього бізнесу в ПАР [1, с. 81]. Оскільки значна частина української міграції до ПАР відбувається з метою створення сім'ї, типовою ситуацією серед опитаних є зайнятість у сімейному бізнесі, яка не оплачується [1, с. 82].

Серед причин, що призводять до такої специфіки зайнятості українських мігрантів, – система позитивних дій, зокрема та їхня частина, що стосується економіки, – Broad-Based Black Economic Empowerment (BBBEE, або B-BBEE) [1, с. 86], полягає у впровадженні політики розширених можливостей для темношкірого населення. Оскільки українські мігранти не можуть претендувати на преференції, які пов'язані із цією політикою, вони стикаються з непростю ситуацією на ринку праці.

Щоб розглянути мігрантів як активних суб'єктів процесу інтеграції, зосередимо увагу на їхньому ставленні до громадянства України та ПАР. А саме на фактичному громадянстві мігрантів і баченні власних перспектив щодо цього питання. Коли говорити з респондентами про це, то стає зрозуміло, що вони думають не лише про юридичний статус, переходять до теми належності до нації, етносу, культури тощо.

Переважно опитані мають лише українське громадянство і не хочуть його змінювати. Широкий набір можливостей у ПАР здобувають ті українські мігранти, які отримують право на постійне перебування (permanent residence permit). Проте респонденти здебільшого не бачать потреби в отриманні громадянства ПАР, зважаючи на складність відповідної процедури [1, с. 59]. Також вагому роль у небажанні отримувати громадянство ПАР відіграє і поширена думка про те, що українське законодавство забороняє набуття множинного громадянства. Окремі респонденти говорили про те, що зможуть розглянути варіант отримання паспорта ПАР, як тільки будуть упевнені в тому, що українське законодавство однозначно дозволяє набуття множинного громадянства.

Ще одним чинником, який призводить до небажання змінювати громадянство, є переваги, які респонденти пов'язують з українським паспортом. Як-от можливість безвізових подорожей до більшої кількості країн. Адже згідно з Passport Index, станом на час проведення дослідження, український паспорт мав значну перевагу над південноафриканським [1, с. 60]. Також, обґрунтовуючи збереження українського громадянства, деякі опитані згадують сподівання на соціальні гарантії, які Україна має забезпечувати для своїх громадян.

Ще однією особливістю, яка може схарактеризувати успішність входження в нове суспільство, є загальна оцінка власної інтегрованості. Найбільш поширеною серед опитаних

була думка, що вони вже добре інтегрувалися [1, с. 56]. Та серед опитаних є ті, хто приїхав нещодавно і лише починає адаптуватися до нового середовища. Окрім того, є мігранти, які за багато років проживання у ПАР не вважають себе інтегрованими або навіть вважають, що це неможливо взагалі [1, с. 56–57]. Поясненням цьому є кардинальна відмінність ПАР від України й інших країн, у яких бували респонденти.

Респонденти зазвичай оцінюють тривалість процесу своєї інтеграції в межах одного – двох років, залежно від того, у якому віці відбувся переїзд, наскільки активним був мігрант, у яких умовах проживав протягом цього часу [1, с. 57]. Говорячи про час, який потрібен для того, щоб відчувати себе інтегрованими, опитані говорять про суб'єктивне відчуття комфорту в ПАР, вільне володіння (хоча б) англійською мовою, відчуття, що вони влилися в суспільство.

Варто звернути особливу увагу на опитаних, які наполягають на тому, що для повноцінної адаптації до цього суспільства їм потрібно було прожити тут 7–10 років [1, с. 57]. Респонденти пояснюють це низкою речей, до яких було складно звикнути, як-от: інша культура, спосіб життя, комунікації з місцевим населенням.

Висновки із проведеного дослідження. У результаті аналізу найважливіших чинників і особливостей соціального включення українських мігрантів до південноафриканського суспільства ми виявили основні та найбільш типові характеристики цього процесу.

Одразу після переїзду до Південно-Африканської Республіки українські мігранти зазвичай стикаються з такими основними проблемами, як: питання безпеки та вільного переміщення, мовний бар'єр, культурні відмінності, труднощі встановлення соціальних контактів, складнощі з пошуком роботи та житла в новому середовищі.

Та українці, які проживають у Південно-Африканській Республіці, здебільшого змогли при звичаїтися до таких особливостей, уважають себе добре інтегрованими в нове суспільство. Однією з найбільших проблем, з якою змушені були впоратися українські мігранти в ПАР, є безпека. Це питання вимагало зміни звичних для них буденних практик, іншого ставлення до свого майна, місця проживання та пересування. Та навіть це питання стало із часом для опитаних, які прожили в ПАР тривалий період, звичайною частиною життя, більше не викликає проблем. Із цим та іншими викликами мігранти змогли впоратися переважно протягом одного – кількох років.

У процесі інтеграції вагому роль відіграла, зокрема, і трудова активність, яка не обмежується лише найманою працею. Зважаючи на особливості економіки та системи позитивних дій, що діють у Південно-Африканській Республіці,

досить поширеними є підприємництво та самозайнятість українських мігрантів. Це ще раз підкреслює роль самих мігрантів, їхнього соціального включення у процесі інтеграції в таке незвичне для українців суспільство.

Водночас важливою особливістю, яка характеризує українських мігрантів як суб'єктів соціального включення, є те, що, керуючись як раціональними, так і емоційними обґрунтуваннями, вони, навіть після тривалого проживання у ПАР, зазвичай зберігають громадянство України та не намагаються отримати цей статус у країні проживання.

Отже, ми можемо зробити висновок, що опитані мігранти сприймають ПАР як дуже незвичну країну для адаптації, у якій потрібно докласти помітні зусилля, значно перебудувати своє життя. Іноді для цього потрібний досить тривалий період – аж до 10 років. Та в цій країні респонденти побачили свої причини для того, щоб активно включатися в суспільство, вчитися жити в новому середовищі. Типовою для опитаних українських мігрантів є думка про те, що вони вже змогли ефективно інтегруватися в південноафриканське суспільство, зокрема і в результаті активності, яку ми можемо схарактеризувати як соціальне включення.

Зважаючи на отримані висновки, варто продовжувати дослідження процесу соціального включення й інтеграції українських мігрантів у різних країнах, зокрема у віддалених країнах, українська міграція до яких не досить вивчена. Ще одним із можливих напрямів дослідження є вивчення ролі громадського активізму у процесі інтеграції та збереженні національної ідентичності українських мігрантів у цих країнах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Українці Південно-Африканської Республіки : суспільство, ідентичність, майбутнє : результати дослідження / І. Ключковська та ін. Львів, 2020. 262 с. URL: <http://miok.lviv.ua/?p=18869>.
2. Huddleston T. Migrant political participation: a review of policies and integration results in the OSCE region. Warsaw : Research Paper, 2017. URL: <https://www.osce.org/odihr/367936?download=true>.
3. International Organization for Migration, 2017. Integration And Social Cohesion : Key Elements For Reaping The Benefits Of Migration. Global Compact Thematic Paper. URL: https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ODG/GCM/IOM-Thematic-Paper-Integration-and-Social-Cohesion.pdf.
4. Levi M. Social and unsocial capital: a review essay of Robert Putnam's Making Democracy Work. *Politics & Society*. 1996. № 24 (1). P. 45–53. URL: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0032329296024001005>.
5. Overall figures of immigrants in European society. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_en#overall-figures-of-immigrants-in-european-society.

6. Residence permits for non-EU citizens. *Eurostat News Release*. 2019. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10189082/3-25102019-AP-EN.pdf/>.

7. Statistics South Africa. Community Survey 2016 in Brief. Pretoria, 2016. 189 p. URL: http://cs2016.statssa.gov.za/wp-content/uploads/2017/07/CS-in-brief-14-07-2017-with-cover_1.pdf.

8. Thieme S. Migration Networks and the Concept of Social Capital. 2007. URL: http://www.glopp.ch/C1/en/multimedia/C1_pdf3.pdf.

9. United Nations Office on Drugs and Crime. (n. d.). Victims of international homicide (per 100,000 people). URL: <https://dataunodc.un.org/content/data/homicide/homicide-rate>.